ION CALOTĂ

ELEMENTE SUD-DUNĂRENE ÎN GRAIUL RUDARILOR DIN OLTENIA

Așa cum am arătat în unele dintre lucrările pe care le-am putut publica până acum despre rudari, în special în rezumatul tezei de doctorat[1], subiectul fiind, cum este bine cunoscut, unul dintre tabuurile fostului regim dictatorial, aceștia sunt o categorie distinctă de țigani care au fost românizați în zona Munților Apuseni, în procesul extragerii aurului din galeriile subterane sau din nisipul râurilor, motiv pentru care ei mai sunt numiți și *aurari* sau *băieși,* cuvinte sinonime în trecut cu acela de *rudari,* toate trei desemnând aceeași noțiune de „spălători de aur", știut fiind faptul că termenul *rudă,* de la care s-a format derivatul *rudar,* devenit astăzi arhaism lexical, însemna la început „mină metalică auriferă" (cf. Iorgu Iordan, *Tautologii toponimice,* în „Buletinul științific al Academiei R.S.R. Secțiunea de științe limbii, literatură și arte", tomul I, nr. 1-2, 1951, p. 51; Iorgu Iordan, *Toponimia românească,* București, 1963, p. 99, 51).

Cei trei termeni, *rudari, băieși* și, mai ales, *aurari* exprimă vechea lor ocupație de lucrători în minele de aur, meserie abandonată mai târziu, după imigrarea lor în Oltenia, și înlocuită treptat cu o nouă meserie, cea de lucrători în lemn, *albieri, rotari* sau *corfari.*

Țigani ca origine etnică, rudarii au vorbit, desigur, țigănește înainte de a fi adoptat limba română. Abandonarea limbii țigănești s-a petrecut în zona Munților Apuseni, unde această categorie de țigani, rudarii, a fost obligată să muncească în calitate de robi. Aici s-a petrecut românizarea țiganilor rudari, prin intermediul aurarilor români, de la care ei au învățat atât meseria de aurari, cât și limba română, așa cum se vorbea ea atunci în această parte a țării.

În calitate de vorbitori de limbă română, sub forma graiurilor din sud-vestul Transilvaniei, rudarii au imigrat, pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, în Țara Românească, coborând de la munte spre Dunăre. Apoi, după ce graiul lor românesc cu baza transcarpatică a suferit influența graiurilor de tip muntean, o bună parte dintre rudari, albierii și rotarii, au trecut Dunărea în Bulgaria. Aceștia s-au împărțit în trei grupuri: o parte a continuat drumul spre vest, ajungând în Iugoslavia (caravlahii, dintre care unii au continuat meseria de albieri, fiind numiți acolo *coritari* de către sârbi, ei nemaiputându-se numi *rudari,* fiindcă în

[1] Publicată, în 1995, la Craiova, cu titlul *Graiul rudarilor din Oltenia.*

DACOROMANIA serie nouă, II, 1996-1997, Cluj-Napoca, p. 47-51

BDD-A1903 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 02:03:51 UTC)

limba sârbă termenul slav *ruda* a păstrat sensul vechi de *mină*, iar *rudari* înseamnă *mineri*), un alt grup a rămas pe loc în Bulgaria, iar al treilea grup, cel mai numeros, a revenit după un timp în Oltenia şi Muntenia. În rândurile de faţă avem în vedere această ultimă categorie de rudari, albierii şi rotarii care s-au întors din Bulgaria în zona de câmpie şi de deal a Olteniei, pentru interesul ştiinţific pe care-l prezintă reconstituirea sinuosului lor itinerar.

Aceste două categorii de rudari, în special albierii, se caracterizează prin elemente distincte, atât lingvistice cât şi etnografice, de origine sud-dunăreană, elemente fără nici o explicaţie dacă nu admitem coabitarea pentru o vreme a respectivilor rudari cu popoarele balcanice.

Din punct de vedere lingvistic, constatăm existenţa în lexicul graiului lor a două cuvinte împrumutate direct din limba bulgară: *caráşcă – carăşć* „coţofană" şi *paparígă – papariź* sau *peperígă – peperiź* „fluture". Cei doi termeni se folosesc aproape exclusiv pentru noţiunile pe care le denumesc, iar pe de altă parte nu sunt caracteristici nici graiurilor transcarpatice, nici celor oltenești, neputând fi explicaţi decât ca împrumuturi directe din bulgară.

În graiurile dacoromâne, *coţofana* este denumită printr-o mare varietate terminologică: *coţofană, caragaţă, garagaţă, ţarcă, sarcă, ciorcuşă, cioară. tărcată, ciorcobară, fraşcă, vraşcă, zaică, gaiţă, ştirică, sarcoi, ţarcoi, scaragaţă, caragaţín, caragaşcă, caracaşcă, căcăraşcă, caţacară, carască* (vezi DA, s.v.; ALR II, s.n., h. 692, 693; ALRM II, s.n., h. 505; vezi de asemenea Mihai C. Băcescu, *Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului român*, Bucureşti, 1961, p. 44).

Din ALR şi din lucrarea citată a lui Mihai Băcescu, aflăm că termenii formaţi cu prefixul *cara* – „negru" (de origine turcească) sunt cunoscuţi în estul Munteniei, sudul Moldovei şi Dobrogea, iar DA adaugă şi Transilvania, pentru *scaragaţă, garagace*. Unii dintre termenii înşiraţi mai sus, precum *caţacară, căcăraşcă* sunt rezultatul aşa-numitelor accidente fonetice (*caracaşcă* şi *căcăraşcă*: metateză). Astfel de accidente s-au putut petrece fie pe terenul limbii române, fie în limba bulgară, de unde termenii au fost împrumutaţi ca atare, căci astfel de forme se întâlnesc şi în bulgară: *каракашка – какарашка (какараска, какарацка), гарагашка – гагарашка* (vezi Naiden Gherov, *Rečnik na bălgarski ezik*, vol. I, Plovdiv, 1895, s. v.).

Termenul *paparigă* sau *peperigă*, sub această formă, dar mai ales sub forma *paparugă*, apare, în Transilvania şi Banat, cu sensul de „buburuză" (vezi ALR II, vol. III, h. 752; vezi şi Sim. Fl. Marian, *Insectele în limba, credinţele şi obiceiurile românilor. Studiu folcloristic*, Bucureşti, 1903, p. 107-108). Sensul de „fluture", cu care termenul apare la rudari, este necunoscut în limba română. El este însă sensul de bază în limba bulgară al unor forme lexicale ca *пеперуга, папарyна*, de unde rezultă că rudarii l-au adus din Bulgaria. (Datele de mai sus

BDD-A1903 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 02:03:51 UTC)

au fost culese din arhiva *Dicționarului dialectal bulgăresc,* de la sectorul de slavistică al Institutului de Lingvistică din București. Vezi și Naiden Gherov, *op. cit.,* vol. II, Plovdiv, 1899, s.v.)

În limba bulgară, ne informează Maxim Sl. Mladenov, „variantele având terminația *-ъгъ* sunt caracteristice graiurilor bulgărești de apus și de sud, iar variantele celelalte, cu terminația *-уда* se întâlnesc mai ales în graiurile răsăritene" (vezi Maxim Sl. Mladenov, *Note etimologice,* în LR, 1973, nr. 2, p. 124-125). Pe baza acestei informații, putem stabili și zona din Bulgaria de unde au adus rudarii variantele cu r (*paparigă, peperigă*), cu sensul bulgăresc de „fluture", necunoscut în limba română. Cum e și firesc, această zonă nu putea fi decât partea limitrofă cu Oltenia, adică nord-vestul Bulgariei, de unde, așa cum am arătat mai sus, cea mai mare parte dintre rudari a revenit în Oltenia.

În sprijinul ideii că rudarii albieri și rotari au locuit o vreme în sudul Dunării, unde au suferit influențe bulgărești și turcești, vine și clasificarea rudarilor din câmpia muntenească a Dunării în așa-numiții *turcani, vlahuți* etc. Informația în legătură cu această clasificare ne-o dă Ion Chelcea în lucrarea *Rudarii de pe valea Dunării (între cursul inferior al Oltului și Mostiștei),* multiplicată la rotaprint, în *Comunicările* Centrului din Craiova al Academiei, seria etnografică, III, Craiova, 1969, p. 11: „...împărțirea rudarilor în *turcani* și *vlahuți* vizează apartenența lor, oarecum, etnică. Nu e greu să ne dăm seama că e vorba, la fel, de o categorisire a lor înșiși, dar, după proveniența lor, după sfera de influență în care au trăit: grecească, turcească, românească etc. Cei care au sosit mai recent din Cadrilater, spre exemplu, sau chiar din interiorul Bulgariei, mai dinspre Turcia, sau ca o amintire a trăirii lor până târziu sub turci, vor fi numiți *turcani,* cum spre exemplu întâlnim în satul Mânăstirea...". La aceasta adăugăm un argument asemănător, dar de natură lingvistică, din domeniul onomasticii: numele *Turșitu,* frecvent la albieri, ne trimite spre aceeași „sferă de influență" turcească, prin care se explică și un element de etnografie, *gurbanul.* Trebuie să precizăm că, așa cum îl practică rudarii, obiceiul este mai apropiat de *curbanul* turcesc decât de cel bulgăresc, de unde rezultă că a fost împrumutat direct de la turci, căci la bulgari obiceiul are altă semnificație, fiind practicat de ziua onomastică, după cum arată Naiden Gherov, *op. cit.,* vol. I, Plovdiv, 1895, s.v.: „Oricc bulgar, de ziua onomastică, taie un animal pe care îl împarte la vecini sau îl mănâncă împreună cu ei".

Gurbanul este elementul etnografic prin care rudarii albieri și rotari se deosebesc atât față de toate celelalte categorii de țigani, ba chiar și față de cealaltă categorie de rudari, anume de corfari, cât și, mai ales, fața de români.

Acest obicei a fost comentat în 1922 de C. Ș. Nicolaescu-Plopșor în articolul intitulat *Gurbanele,* publicat în „Arhivele Olteniei", I, nr. 1, Craiova, 1922, p. 35-40.

BDD-A1903 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 02:03:51 UTC)

El este practicat de popoarele balcanice, care l-au împrumutat de la turci, iar aceştia, la rândul lor, din mitologia ebraică. Termenul *curban* îşi are originea îndepărtată în mitologia ebraică, unde însemna „daruri în bani făcute lui Dumnezeu", de unde a trecut la musulmani, cu sensul de „sacrificiu, jertfă", deoarece aceştia din urmă au înlocuit darurile în bani cu sacrificarea de animale, în special miei (cf. *Encyclopédie universelle. Dictionnaire des dictionnaires,* tome III, s.v.; *Nouveau Larousse illustré. Dictionnaire universel encyclopédique,* tome III, s.v.; *Larousse du XX-e siècle,* tome II, Paris, 1929, s.v.; *Grand Larousse encyclopédique,* tome III, Paris, 1961, s.v.).

La noi cuvântul *curban* a pătruns pe două căi: mai întâi prin turcă, având sensul de „jertfă", constând din sacrificarea unui miel, însemnând, în acelaşi timp, însuşi animalul sacrificat, iar apoi prin rudari, în varianta fonetică *gurban,* cu primul sens, rudarii aducând şi obiceiul din sudul Dunării, unde l-au împrumutat direct de la turci. Fără să fi fost împrumutat şi obiceiul desemnat, cuvântul corespunzător a pătruns la noi în diferite variante fonetice: *curban, corban, gurban.* Varianta cu fonetismul *g, gurban,* este caracteristică rudarilor. Obiceiul este conceput de rudari ca un sacrificiu, ca o jertfă adusă *sfintelor* (numite şi *milostive, frumoase, coconiţe, bune*), pentru însănătoşirea cuiva *damblagit, luat din sfinte,* sau pentru menţinerea sănătăţii cuiva care a avut aceeaşi suferinţă, dar s-a vindecat, făcând gurbanul în semn de mulţumire şi recunoştinţă faţă de *sfinte.*

Situaţiile în care rudarii apelează la *sfinte* s-au extins de la paralizia diferitelor membre până la simpla durere de cap, intrând în tradiţie, practicându-se anual, fie de Sf. Gheorghe, fie de Înălţare, socotite calendaristic pe stil vechi. Jertfa constă în sacrificarea unui miel alb, culoarea albă simbolizând puritatea, nevinovăţia, candoarea, într-un loc de asemenea curat, neumblat, într-o poiană verde, în pădure. Curate, atât fizic cât şi moral, trebuie să fie şi persoanele care iau parte la gurban. Rudăreasa spală totul în casă sau în bordei înainte de gurban, toată lumea se îmbăiază, în credinţa că altfel îi *poséşće.* Mielul se înjunghie deasupra unei gropi în care se scurge sângele şi în care apoi se îngroapă maţele, oasele şi tot ce rămâne în urma prazniculuí. Mielul se pregăteşte întreg într-un singur fel: fie fript, fie fiert. Măruntaiele se scot, se fierb puţin şi apoi se introduc înapoi în burta mielului, care se coase cu aţă. Astfel pregătit, mielul se pune într-o frigare mare de lemn, aşezată pe două crecăni lângă un foc mare. În felul acesta se frige mielul întreg, răsucind mereu frigarea în jurul focului, în cele două crecăni, şi stropind mielul din când în când cu saramură, cu ajutorul unui mătăuz făcut dintr-o creangă verde cu frunze, până când mielul se rumeneşte *„ca dosu dă vioară".* Astfel pregătit, mielul se frânge, se rupe în bucăţi aburinde, care se întind pe o masă improvizată din crenguţe cu

BDD-A1903 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 02:03:51 UTC)

frunze verzi, aşezate pe iarbă, iar în extremitatea de apus, cu faţa spre răsărit, lângă o masă mică, rotundă, cu trei picioare, făcută tot de rudari, un bătrân rosteşte *dezlegarea,* momentul cel mai important al gurbanului, cu următorul text: „Voi sfintelor, bunelor, coconiţelor, veniţi lin ca apa şi dulce ca mierea şi v-aduceţi aminte de (cetăţeanu-ăla, cum îl cheamă, numele lui, care-l are mielu), să-i daţi znaga şi puterea şi vârtutea în corpu lui, în mînile lui, în picioarele lui, că vă prăznicește din an în an c-un berbece gras, c-o bute cu vin, c-un cuptor de pâne, amin!"[2].

Această rugăciune se spune de trei ori, în care timp bolnavul stă cu mâna dreaptă pe piept şi apoi mănâncă limba mielului, după care începe praznicul propriu-zis, ospăţul, cu friptură de miel şi cu vin. Când le vine rândul să bea, mesenii spun: „Ce-a urat ai bătrîni, să fie deplin!", iar cel cu praznicul le răspunde: „Amin!". Astfel se petrece până seara târziu, iar la terminare, tot ce a rămas neconsumat se aruncă în groapa deasupra căreia a fost tăiat mielul. Aşa se desfăşoară gurbanul la Pârâieni, jud. Vâlcea. În comunităţi mai mari de rudari, spre exemplu la Băbeni, jud. Vâlcea, sau la Filiaşi, jud. Dolj, unde în acelaşi zăvoi sau în aceeaşi pădure fac gurbanul mai mulţi rudari, se aduc şi lăutari şi se încinge hora, cu jocurile caracteristic rudăreşti, desfăşurate într-un ritm de o deosebită vioiciune bărbătească. Aceasta este, pe scurt, desfăşurarea gurbanului.

După cum se vede, este un obicei cu un ritual deosebit, necunoscut poporului nostru, cu toate că, în desfăşurarea acestui ritual, există o serie de elemente caracteristice şi mitologiei româneşti. Astfel, sfintele invocate la gurban sunt comparabile cu *ielele* noastre, acele fiinţe imaginare, cu puteri nefaste, numite eufemistic cu vorbe ca *frumoasele, milostivele, bunele, mândrele, dânsele, ielele,* pentru a le îmblânzi. Credinţa în vindecarea suferinţei este caracteristică şi poporului român. În mare măsură, mai ales în rugăciune, care are aproximativ o formă fixă, gurbanul se aseamănă cu descântecele noastre. Elementul comun al acestor două practici îl constituie tocmai credinţa fermă în vindecarea suferinţei, o autosugestie asupra căreia individul se concentrează, iar efectele terapeutice nu întârzie să se arate, în multe cazuri. Acţiunea acestui procedeu terapeutic este aşadar de natură psihică, gurbanul fiind astfel la rudari o formă a psihoterapeuticii empirice.

Craiova, Calea Bucureşti, bl. 10 E, ap. 3

[2] Am literarizat textul, nefiind nevoie, pentru demonstraţia noastră, de transcrierea fonetică.

BDD-A1903 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 02:03:51 UTC)